

механізм, який буде автоматично запобігати та ліквідувати агресію, адже час йде, люди гинуть, а реалізація «миру» та «міжнародної безпеки» не відбувається. Перш за все, необхідно або відмінити право вето, щоб держава-агресор не зловживала таким правом, або застосувати прийняття рішень за умови кворуму. По-друге, варто пам'ятати, що словом силу не подолаєш, а тому застосування міжнародної сили проти держави-агресора є необхідним, щоб захистити мирне населення, територію та суверенітет держави-учасниці не лише від загарбницьких дій, а й від воєнних злочинів. По-третє, не варто забувати про економічний блок для держави-агресора, щоб зупинити її фінансування з метою запобігання розвитку конфлікту. Дане питання може регулюватися застосуванням абсолютного ембарго, тобто накладенням блоку на всі економічні процеси в країні.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-9>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ковальова Марина Вікторівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Постановка проблеми. Однією з основних тенденцій розвитку міжнародного публічного права на сьогоднішній день є становлення та розвиток міжнародно-правової відповідальності. Міжнародно-правова відповідальність являє собою одну з найбільш складних галузей сучасного міжнародного публічного права, оскільки саме від її розвитку безпосередньо залежить подальший вектор міжнародних відносин. Питання, пов'язані з міжнародно – правовою відповідальністю є найменш дослідженими, хоча, з кожним роком, проблема міжнародно-правової відповідальності набуває все більшого значення в практиці міжнародних відносин як один з основних інститутів, що сприяють підтримці світового правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі питання досліджуваної проблеми розглядалися в багатьох працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема, В.В. Мицика, О.В. Задорожного, В.Г. Буткевича, М.В. Буроменського, Г.Г. Диниса, Ю. С. Шемшученко,

та інших. Вагому роль відіграють висновки та рішення Міжнародного суду ООН та Комісії міжнародного права ООН.

Формулювання мети статті. Виходячи з цих міркувань, мета даної статті полягає в дослідженні такого специфічного виду юридичної відповідальності як міжнародно-правова відповідальність держав та її посадових осіб.

Виклад основного матеріалу. В доктрині міжнародного права, поняття відповідальності визначається як несприятливі (негативні) наслідки, що виникли внаслідок порушення суб'єктом міжнародного права своїх міжнародно – правових зобов'язань.

Міжнародно-правову відповідальність можна також визначити, як обов'язок правопорушника відшкодувати всі завдані правопорушенням збитки, а також право потерпілої сторони вимагати належне відшкодування збитків.

В практиці міжнародного права зафіксовано відмінність двох англomовних термінів: «responsibility» та «liability». Доволі часто, їх однаково перекладають як «відповідальність», проте термін «State responsibility» означає відповідальність держави відповідно до норм міжнародного права, тоді як термін «liability» – означає «цивільно-правову відповідальність» або зобов'язання держави сплатити, компенсувати або відшкодувати шкоду особам, поза межами національних кордонів держави, що завдані внаслідок діяльності в межах території держави або під її контролем¹.

В.М. Буроменський виділяє наступні цілі міжнародно-правової відповідальності: утримати потенційного правопорушника від учинення правопорушення; спонукати правопорушника належним чином виконати свої зобов'язання; забезпечити потерпілому компенсацію за завдану йому матеріальну чи моральну шкоду; вплинути на майбутню поведінку сторін з метою добросовісного виконання ними своїх зобов'язань. Комісія міжнародного права на підставі узагальнення теорії та звичаєвих норм визначила такі принципи міжнародно – правової відповідальності: відповідальність за будь-які міжнародно-правові діяння держави; визначення суб'єктів таких діянь; визначення умов наявності міжнародно-правових діянь; незастосування внутрішнього права для визначення наявності таких діянь².

Процес становлення міжнародно-правової відповідальності проходив довго та досить складно.

¹ Sompong Sucharitkul. State Responsibility and International Liability under International Law, 18 Loy. L.A. Int'l & Comp. L. Rev. 821 (1996). P.822.

² Міжнародне право : [навчальний посібник] / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Академії правових наук України М.В. Буроменського. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

Так, починаючи з 1956 року, розпочато роботу над універсальним кодифікованим документом в сфері міжнародно-правової відповідальності, яка проводилася Комісією Міжнародного права ООН та в результаті якої з'явився Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (53 сесія Комісії міжнародного права ООН, 2001 рік) – далі по тексту «Проект». Це була одна з найбільш тривалих та суперечливих робіт Комісії Міжнародного права ООН.

Проект складається з наступних частин, а саме: частина 1 «Міжнародне протиправне діяння держави», частина 2 «Зміст міжнародної відповідальності держави»; частина 3 «Імплементція міжнародної відповідальності держави»; частина 4 «Загальні положення»³.

В даному документі містяться норми, що стосуються всіх основних інститутів права міжнародної відповідальності: відповідальність держави в зв'язку з діянням іншої держави; обставини, що виключають протиправність; зміст міжнародно-правової відповідальності; відшкодування збитків, тощо.

Також, заслуговує на увагу розділ про серйозні порушення зобов'язань, що впливають з імперативних норм загального міжнародного права. Однак, відповідні статті не стосуються індивідуальної відповідальності за міжнародним правом осіб, що діють від імені держави.

Станом на сьогодні, положення Проекту не є нормами імперативного характеру, не прийнято єдиного універсального, міжнародного правового акту, який би кодифікував норми міжнародно-правової відповідальності.

Питанню правового статусу Проекту було приділено значну увагу в процесі їх обговорення на сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Так, у резолюції 68/104 Генеральна Асамблея визнала важливість питання про відповідальність держав та знову звернула на них увагу урядів, не торкаючись при цьому питань їх майбутнього прийняття. Асамблея просила Генерального секретаря оновити збірку рішень міжнародних судів, трибуналів та інших органів, які містять посилення на зазначені статті, а також запропонувати урядам представити інформацію про їхню практику в зв'язку з цим і представити ці матеріали завчасно до її сімдесят першої сесії⁴.

³ Тексти проектів статей про відповідальність держав за міжнародно – протиправні діяння. Проект статей. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf

⁴ Відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння. https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/vidpovidal%60nist%60-derzhav-za-mizhnarodni-protyppravni-diyannya/

В резолюції Генеральної асамблеї ООН 74/180 від 18.12.2019 року згідно доповіді Шостого комітету (А / 74/421) повторно відмічалось, що питання відповідальності держав за міжнародні протиправні діяння має надзвичайно важливе значення у відносинах між державами, та вирішено продовжити роботу групи Шостого комітету з метою прийняття конвенції про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння чи інших належних заходів на основі статей.

Деякі норми, що регулюють питання міжнародно-правової відповідальності, закріплені в міжнародних договорах універсального характеру та отримали підтвердження в Резолюціях Генеральної Асамблеї ООН та актах інших міжнародних організацій.

Зокрема, статті 39, 41, та 42 Статуту ООН передбачають відповідальність держав за злочини проти міжнародного миру та безпеки. Крім того, діє ряд міжнародних договорів, присвячених питанням міжнародно-правової відповідальності: Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р., Конвенція про відповідальність за збиток, заподіяний космічними об'єктами 1972 р., Міжнародна конвенція про припинення злочинів апартеїду та відповідальності за нього 1973 р., тощо.

На різних етапах розвитку міжнародного права, відповідальність визначалася як принцип (к. XIX ст. – поч. XX ст.), інститут (сер. XX ст. – поч. XXI ст.) і, нарешті, однією з останніх тенденцій розвитку міжнародного права є трансформація інституту міжнародно-правової відповідальності в самостійну галузь міжнародного права – право міжнародної відповідальності.

Право міжнародної відповідальності стосується порушення державою одного або декількох міжнародних зобов'язань. У міжнародному праві, відповідальність є наслідком зобов'язання; кожне порушення суб'єктом міжнародного права своїх міжнародних зобов'язань тягне за собою міжнародну відповідальність. Право міжнародної відповідальності визначає, коли має місце порушення міжнародного зобов'язання, а також наслідки відповідного порушення, включаючи те, які держави мають право реагувати, та допустимі засоби такої реакції.

На відміну від національного законодавства, де часто застосовуються різні правила відповідно до джерела порушення зобов'язання (наприклад, договірне право, кримінальне право), міжнародне право не кореспондується з джерелом порушення зобов'язання; теоретично (якщо не передбачено інше) ті ж самі правила застосовуються до порушення зобов'язання, незалежно від того, джерелом зобов'язання є договір, міжнародне звичаєве право, одностороння декларація або рішення міжнародного суду.

Міжнародні протиправні діяння, які виступають в якості підстави настання міжнародно-правової відповідальності, прийнято ділити на міжнародні делікти і міжнародні злочини. В якості останніх розглядаються найбільш небезпечні правопорушення, що посягають на основи міжнародного правопорядку: геноцид, акти агресії, апартеїд, військові злочини, тощо.

Необхідно відзначити, що специфіка механізму міжнародно-правової відповідальності, в порівнянні з різними видами відповідальності, характерними для внутрішньодержавного права, полягає в тому, що міжнародне право не передбачає її примусової реалізації.

Виняток становлять передбачені Главою VII Статуту ООН колективні санкції, введені за згодою Ради Безпеки, а також примусові дії, що вживаються для захисту миру і припинення актів агресії.

Однак, варто відзначити, механізм глобальної безпеки, заснований на рішеннях Ради Безпеки ООН, наразі майже не працює, що відобразилося в повній бездіяльності Ради Безпеки в міжнародних збройних конфліктах за останні роки.

Так, російська агресія на сході України актуалізує проблему участі Російської Федерації у роботі Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, оскільки ця держава, використовуючи право вето, блокує роботу ключового органу світової системи колективної безпеки. Це унеможлиблює виконання завдання, покладеного на РБ ООН Статутом Організації (нормою п. 1 і п. 2 ст. 24): нести основну відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки, виконуючи повноваження, передбачені в Розділах VI, VII, VIII та XII Статуту⁵.

Міжнародно-правова відповідальність існує виключно в системі міжнародного публічного права, відповідно, тому в якості суб'єктів даного виду юридичної відповідальності можуть виступати тільки суб'єкти міжнародного права.

Відтак, основним суб'єктом міжнародно-правової відповідальності виступають держави.

При цьому, держава несе повну відповідальність за протиправну діяльність своїх органів та посадових осіб, за діяльність окремих осіб або груп осіб, якщо було доведено, що ці особи діяли від імені держави та за її дорученням.

Зазвичай, держава несе відповідальність за міжнародно-неправомірні дії своїх органів *ultra vires* (поза межами їх компетенції) в двох випадках: якщо держава могла перешкодити цим діям та не

⁵ Проблеми участі Російської Федерації у роботі ради безпеки Організації Об'єднаних Націй у зв'язку з військовою агресією проти України / О. В. Задорожній. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 6. С. 62–70.

зробила цього, і якщо, держава не вжила заходів щодо посадових осіб, винних у скоєнні неправомірних дій. По суті, всі дії держав виражаються на практиці в діях її органів та саме внаслідок дій органів держави виникає її міжнародно-правова відповідальність.

Питання про державу як суб'єкта міжнародно-правової відповідальності є досить складним та дискусійним, оскільки держава в будь-якому випадку діє за допомогою своїх органів, та будь-яка протиправна дія або бездіяльність відбувається державними органами або посадовими особами. Внаслідок тісного зв'язку держави, її органів та посадових осіб можна констатувати розбіжність суб'єкта правопорушення та суб'єкта відповідальності, що і становить специфіку права міжнародної відповідальності держав.

Міжнародно-правова відповідальність держав за дії індивідів є особливим випадком відповідальності і регулюється ст. 8 Проекту. Стаття 8 містить таке положення: «поведінка особи або групи осіб розглядається як діяння держави за міжнародним правом, якщо ця особа або група осіб фактично діють за вказівками, під керівництвом або контролем цієї держави при здійсненні поведінки». Дана норма передбачає три випадки, коли поведінка особи тягне міжнародно-правову відповідальність держави: якщо особа діяла за вказівками, під керівництвом або під контролем держави. Саме останній випадок – дії особи під контролем держави – є предметом дослідження в даній статті⁶.

На сьогодні, актуальним залишається питання й відповідальності індивідів, яке окремо вирішується в рамках міжнародного кримінального права.

Як показує досвід останніх десятиліть, не тільки протиправна діяльність держав загрожує міжнародному правопорядку, але й протиправна діяльність приватних осіб, які діють незалежно від державних органів. Міжнародно-правова відповідальність приватних осіб, не дивлячись на значний прогрес в області міжнародного кримінального права, аж ніяк не носить всеосяжного характеру. Наразі, кримінально-правова відповідальність приватних осіб обмежується вузько сферою таких міжнародно-правових порушень, як наприклад, геноцид, злочин проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії.

У компетенції Міжнародного кримінального суду (МКС) є переслідування в судовому порядку осіб, відповідальних за воєнні злочини, геноцид і злочини проти людяності. Тож МКС – шанс для

⁶ Тексти проектів статей про відповідальність держав за міжнародно – протиправні діяння. Проект статей. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf

України, що злочини на непідконтрольних та окупованих територіях будуть розслідувані, а винні у воєнних злочинах покарані. Суд може порушити розслідування проти будь-яких осіб, зокрема, військових і посадовців РФ, причетних до таких злочинів на території України. 17 березня 2023 року стало відомо, що судді Міжнародного кримінального суду видали ордер на арешт президента РФ та російської дитячої омбудсменки. Палата досудового провадження МКС має докази вчинення ними воєнного злочину, а саме незаконної депортації та переміщення дітей з окупованих територій України до РФ. Ордери на арешт були видані на підставі клопотань, поданих прокуратурою 22 лютого 2023 року. Ці ордери є таємними – щоб захистити потерпілих і свідків, а також забезпечити розслідування. Але враховуючи те, що викрадення українських дітей тривають, а обізнаність громадськості про ордери може сприяти запобіганню подальшого вчинення злочинів, Палата вирішила дозволити оприлюднити інформацію щодо існування ордерів, імен підозрюваних та злочинів, за які їх було видано. Інша інформація – конфіденційна⁷.

Станом на 14 березня 2023 року в Україні зареєстрували 71 147 воєнних злочинів, вчинених росіянами протягом року з початку повномасштабного вторгнення. По воєнним злочинам оголошено підозри майже 300 росіянам, щодо 105 осіб справи направлені до суду, і станом на сьогодні є 29 вироків українських національних судів по воєнних злочинах. Вже понад 20 країн світу відкрили, в межах свого національного законодавства, провадження по воєнним злочинам Росії в Україні⁸.

Висновки. Для захисту прав і свобод людини, для стабілізації міжнародних відносин, для забезпечення ефективності міжнародно-правового регулювання важливе значення має міжнародно-правова відповідальність. І хоча кодифікація норм міжнародно-правової відповідальності ще на завершена, а принцип відповідальності в міжнародному праві знаходиться ще поки в стадії становлення, початок розвитку вже закладено, а це дає підстави говорити про настання нового етапу в розвитку міжнародного права та суспільства в цілому.

⁷ Ірина Драбок. Ордер для путіна: Що важливо знати про МКС і до чого тут експрезидент Судану. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3685340-order-dla-putina-so-vazlivo-znati-pro-mks-i-do-cogo-tut-eksprezident-sudanu.html>

⁸ Анастасія Ізвозікова, Нікіта Галка. В Україні зареєстрували понад 71 тисячу воєнних злочинів з початку вторгнення РФ – Офіс генпрокурора. <https://suspilne.media/413421-v-ukraini-zareestruvali-ponad-71-tisacu-voennih-zlociniv-z-pocatku-vtorgnenna-rf-ofis-genprokurora/>

Норми, що регулюють міжнародно-правову відповідальність суб'єктів міжнародного права, давно вийшли за рамки існування в формі правового інституту. Формування особливої галузі – права міжнародної відповідальності демонструє, що міжнародне право знаходиться сьогодні на новому витку свого розвитку, що, в свою чергу, свідчить про зміцнення міжнародно-правової свідомості, а також про усвідомлення світовою спільнотою необхідності та важливості суворого дотримання міжнародно-правових норм.

Кожна держава зацікавлена в підтримці міжнародного правопорядку, в забезпеченні дотримання норм міжнародного права, які мають позитивний вплив на відносини між державами і, як наслідок, на населення цих держав, на права та свободи людини.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-10>

КОНЦЕПЦІЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ТА ЇЇ МІСЦЕ У МЕХАНІЗМІ КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Ковтун Олена Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Збройна агресія російської федерації проти України заподіяла значної шкоди довкіллю. Облаштування фортифікаційних споруд, вибухи боєприпасів і техніки в межах природоохоронних територій призводить до руйнування природних екосистем. Особливо складною є ситуація в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, що перебувають у тимчасовій окупації. Значну небезпеку для довкілля становлять пожежі на техногенних об'єктах (нафтобазах, будівельних гіпермаркетах, газопроводах, промислових підприємствах тощо). Активне застосування артилерії та авіації під час бойових дій спричиняє масові загоряння в природних екосистемах, зокрема в лісах. Масоване застосування різних типів озброєння призводить до викидів в атмосферу токсичних речовин під час вибухів боєприпасів та горіння ракетного пального. Велику загрозу для довкілля становить масове